

sorban, fejlett egyéni felelősséget. Ebből, a jó vezetés eredményeként, idővel közösségi felelősség fejlődik ki, melynek lényege, magva a munkatársak munkájáért, az egész intézmény léte és fejlődése, munkaeredményei iránti mindenkit összetartó és nagyobb összefogásra ösztönző felelősségérzet. Ennek kifejlesztését és ébrentartását megfelelő eszközökkel és módszerekkel (erkölcsileg és anyagilag) serkenteni és táplálni kell.

Természetesen, a vezetők, akiknek egyéni felelőssége nagyobb, munkaköre bonyolultabb, több joggal is kell, hogy rendelkezzenek. Így válnak ők elsőkké az egyenlők között. A sokat hirdetett, és gyakran igen egyoldalúan értelmezett kollektív felelősség nem csökkentheti, csak növelheti, elsősorban a vezetők (és minden munkatárs) jogi, anyagi és erkölcsi egyéni felelősségét. Az ilyen felelősség csak demokratikus légkörben s megfelelő vezetési módszerek alkalmazásának eredményeként fejlődhet ki. Ebből a szempontból fontos tényezőként hat a vezető rátermettsége és a vezetés koncepciójáról, stílusáról alkotott felfogása.

Az iskolák vezetőitől a kialakult új viszonyok és korszerű követelmények megkövetelik, hogy az adminisztratív vezető munkaköréből a minden szempontból magasabb vezetés szintjére lépjenek.

Ez a folyamat nálunk még 1955-ben, a társadalmi igazgatásra való átmenettel (sőt még előtte) megkezdődött és most, az öngazgatás feltételei között kellene teljesen kibontakoznia, kialakulnia és elérnie a fejlődés magasabb színvonalát.



DR. SZEPES LAJOS
Tanárképző Főiskola, Pécs

Az osztályfőnök nevelői személyisége

Az osztályfőnök az iskolai nevelőmunkának közismerten kiemelkedő személye. A nevelőmunkában betöltött szerepéből következik, hogy munkájával olyan sokan és sokféle szempontból foglalkoztak, hiszen a nevelés folyamatában, a fiatalok személyiségének formálásában, a *belyes igény-szintek, életcélok, az önnevelés-önirányítás* készségének kialakításában az iskola nevelői közül az osztályfőnök személyisége a legjelentősebb.

Az alábbiakban tanárjelölteknek volt *osztályfőnökeik nevelői személyiségével* kapcsolatban nyújtott értékelése alapján szeretnék a téma néhány vonatkozásáról szólni.

Nemrégiben megkérdeztük hallgatóinkat arra vonatkozólag, hogy milyen volt osztályfőnökük az általános iskolában és a középiskolában. Továbbá ehhez kapcsolódóan megkérdeztük őket a jövővélethivatásra vonatkozó elképzeléseikről is: „Ha én osztályfőnök lennék.”

A válaszokból nagyon változatos, pedagógiai lelkesedéstől és megfontoltságtól motivált, objektív tendenciákat tükröző empirikus élményanyag bontakozik ki, amely rávilágít *az osztályfőnöki nevelőmunka széles körű gyakorlatára.*

A hallgatók véleménye volt osztályfőnökeik nevelői személyiségéről *a következő megoszlást* mutatja:

	Általános iskolai osztályfőnökökről		középiskolai hallgatók	
	száma	százaléka*	száma	százaléka*
Pozitív értékelést adott	48	43 %	47	42 %
Közömbös értékelést adott	21	18,5%	13	12,5%
Negatív értékelést adott	23	20,5%	39	34 %
Nem adott értékelést	20	18 %	13	12,5%
Összesen	112	100 %	112	100 %

Mit mutatnak ezek a *számadatok*?

A tanárjelöltek értékelése szerint az általános iskolában megközelítően a volt osztályfőnökök fele (43%) kiváló vagy jó osztályfőnök volt, egyötöde közepesen (20,5%) vagy rosszul (18,5%) látta el osztályfőnöki munkáját. Sokan (18%) azért nem válaszoltak érdemben, mert emlékezetükben elmosódott a volt általános iskolai osztályfőnök képe, vagy túl gyakran változott személyük.

Hasonlóan alakult a pozitíven értékelt középiskolai osztályfőnökök százalékaránya (42%), míg a többi jelentősen eltér. A negatív, elmarasztoló értékelés magas (34%). A nagyobb polarizálódás okai között a középiskolai és főiskolai tanulmányok közötti időbeni közelség, de a 14–18 éves fiatalok magasabb igény-szintje, elvárása is tükröződik.

A válaszok *minőségi elemzéséből* kitűnik, hogy bizonyos nevelői személyiségvonásokat a serdülők, a fiatalok különösen nagyra értékelnek vagy fokozottan elvárnak az osztályfőnöktől.

A válaszok megerősítik a *neveléslélektannak a nevelői személyiségpedagógiájával* kapcsolatos törvényszerűségeit. A serdülő- és ifjúkorban a fiatalok azt az osztályfőnököt szeretik, aki törődik velük, beilleszkedik az ő életükbe, aki őszinte, igazságos és megértő. Nagyra értékelik, ha élettapasztalataiból ad a fiataloknak, jó szervező és helyesen irányítja a közösség életét. Az osztályfőnöki nevelőmunka személyiségformáló erejének legnagyobb elismerése az ilyen összegezés: „igazi, jó osztályfőnök volt”, „öt választom példaképül”.

Elveszti a bizalmat, nincs motíváló ereje az olyan osztályfőnöknek, akitől félni kell, aki gyenge, erélytelen, akinek nincs ideje a fiatalok számára, akinek kedvencei vannak, karrierista vagy más hiányosságokat mutat nevelőmunkája.

Közismert, hogy a serdülő fiatalok milyen mélyreható *fizikai, fiziológiai és pszichikai változáson* mennek keresztül a 13–18. életévek táján. Innen a serdülők, a fiatalok nagyfokú érzékenysége, szeretet-igénye, egyúttal alakíthatósága. Ez a fejlődő, öntudatra ébredő és kibontakozó, a környező valóságba, a társadalomba beilleszkedést kereső „én” korszaka. Mindez plasztikusan emelkedik ki a válaszokból.

Vegyünk közelebről szemügyre néhány megnyilatkozást a volt osztályfőnökről a *kiemelkedő nevelői személyiségvonások* alapján.

A fiatalok elsősorban az osztályfőnök-pedagógustól várják el, hogy alaposan *megismerje növendékeit*, életkörülményeit, egyéni adottságait, képességeit, erkölcsi és egyéb emberi tulajdonságait. A válaszokból – mintegy vezérszólam – kicsendül ez a természetes igény, ami egyébként az eredményes nevelőmunka előfeltétele.

* Kerekített %-érték

„A legnagyobb probléma azt hiszem mégis az volt”, – mondja az egyik válasz több negatívum mellett – „hogyan nem ismert bennünket (mármint, hogy kiből, mi lakozik).”

A saját, leendő osztályfőnöki nevelőmunkára nézve az egyéni bánásmód elvét így vonják le: „Nagyon fontos a gyermekeket egyénileg is megismerni, hisz „minden ember más” –, így másképp kell tanácsot, segítséget adni.”

A serdülőnek és a serdülésből kilépő fiataloknak nagy a *szeretet-igénye, a megértés, az ő egyéni problémáik iránti érdeklődés és a velük való törődés igénye*, ami a felnőttek világában, a társadalomban való tájékozódás – az eligazodás keresés egyik jelentkező formája ebben a korban. Ezt az osztályfőnök személyétől várják leginkább és ezért becsülik nagyra azt, aki ezeket a fejlődéssel együtt járó igényeket a nevelőmunkában figyelembe veszi.

Mindezt sokszínű megfogalmazásban fejezik ki. „Rendkívül humánus, megértő és türelmes volt”; „osztályfőnököm nagyon jó volt, azonosulni tudott a mi gyerekek problémáinkkal”; „szinte ő volt második édesanyánk. Bármilyen problémánk volt, azt ő mindig segítette.” Erre az életkorra jellemző a lelkes rajongás.

A nevelőhatás szempontjából alapvető a nevelt és a nevelő közötti *őszinte, közvetlen kapcsolat, a jó kontaktus*, amit a demokratikus érzésű és gondolkodású osztályfő nevelőmunkájában megvalósít. „Sohasem volt közöttünk tanár–diák viszály. Mindig úgy beszélt hozzánk, mint értelmes, felnőtt emberekkel, nem tekintett gyermeknek bennünket.”

De akad olyan osztályfőnök is, aki „nagyon érzékeny volt, sokszor hetekig arcán viselte a megbántottság érzését”, vagy akinél az osztályfőnöki óra „kudarcba fulladt különböző személyi viták, kifakadás miatt”. Az ilyen kapcsolat csak árt a nevelőmunkának.

Egy fontos nevelői személyiségvonás az *igazságosság*. A serdülő az osztályfőnök ítéletében szerzi az erkölcsi értékrend első tapasztalatait. Olykor keserű tapasztalatait. „Csak az ún. talpra esett gyermekeket szerette, a félszegebb gyermekekre ügyet sem vetett.” – „Osztályfőnökömet nem szerettem, mert neki nem mindenki volt egyforma. Voltak kedvencei, akiknek mindent elnézett. Ezek általában azokból kerültek ki, akiknek szüleivel jó barátságban volt.”

Az igazságosság a leggyakrabban és a legnagyobb elismerést jelentő személyiségvonásként szerepel a megértés és a fiatalokkal való törődés mellett a válaszokban, amelyek rövidek, tömörök: „igazságos volt”, „ez volt a legfőbb vonzerő, ami miatt hozzá szeretnék hasonlítani”.

Az osztályfőnök fontos nevelői személyiségvonása a *határozottság* is, ami különösen a serdülőnek imponál. A hangoskodó, kiabáló, vagy örökösen „prédikáló” osztályfőnök nem rokonszenves. De az sem, aki mindig „rátukmálta akaratát az osztályra, úgy, hogy önállóságunk nem fejlődhetett ki”. Népszerűtlen az osztály „kegyeit” kereső és a gyenge osztályfőnök, akinek „könnyen lehetett véleményét befolyásolni. Sokszor »lejáratta« magát az osztály előtt”.

Az osztályfőnök sokrétű nevelőmunkája magas fokú *tájékozódó-, szervező- és irányító képességet* igényel. A fiatalok azt az osztályfőnököt szeretik, aki „megbeszél velük minden problémát” és „minden feladatot együtt, az ő irányításával végeztünk el. A gyakorlat embere volt”. – „Gyakran vitt kirándulni a falunkban és minden évben egy alkalommal országjárásra.” – Értékelik a gyakori, napontkénti egyszerű érdeklődést az osztály, egyes tanulók problémái iránt.

A serdülők az irányítást, a középiskolások az önállósodást igénylik inkább, de módjával. „Teljesen ránk bízott mindent és jóformán alig segített. Pedig sok téren tapasztalatlanok voltunk. Kritizált, de tanácsot ritkán tudott adni. Azt mondta, le-

gyünk önállóak.” A nevelő vezető szerepe és a fiatalok önállósága elv életkoronként és helyzetenként körültekintő megoldást kíván.

Az osztályfőnök *családi státusa*, családi állapota is meghatározó lehet. A problémákat megértő, a segítségre mindig kész, jó osztályfőnöki magatartást azzal magyarázzák például, hogy az osztályfőnök családjában, neki magának is vannak gyermekei. De esetenként úgy látják, főleg fiataloknál, hogy a család miatt nem jut kellő idő, energia az osztállyal való törődésre. A hajadon vagy a nőtlen osztályfőnök esetében is sok változat fordul elő.

Az osztályfőnök *életkora és neme* is személyiség-faktor. Kezdő, fiatal nevelő nem egyszer „rapszodikus”, intézkedéseiben meggondolatlan, Érzékeny alkati, idegrendszeri adottságok esetén az idegrendszer könnyen túlfeszül. Különböző megterhelésből, családi vagy egyéb problémákból adódó túlfeszülés – osztályfőnök nőknél gyakrabban – az osztályban csapódik le, ami nem kívánatos. „Sokszor előfordult, hogy sírva hagyott ott bennünket. A jóindulatban nem volt hiány...”

Az érettebb életkor általában lehiggadást, több megértést alakít ki. „Már idősebb volt (férfi), problémáinkat megértette. Kiránduláskor a fiatalokkal együtt focizott. Segített a sátorverésnél, főzésnél. Ami egy osztályfőnöknel nagyon fontos, tudtuk tisztelni.”

Az osztályfőnök *neme és a koedukáció* problémákat okozhat, különösen fiatal nevelőknél. A serdülés éveitől és főleg a szexuális nevelés vonatkozásában jelentkeznek ilyen problémák, amelyeknek azonban pedagógiailag helyes megoldása megtalálható.

Az osztályfőnök nevelői személyiségének jelentős próbaköve az *osztályfőnöki óra*. Az órák atmoszférája, a nevelőmunka tartalma és az alkalmazott nevelési módszerek változatos képet mutatnak a gyakorlatban.

Az osztályfőnöki órák *atmoszférája*, a közvetlen tanár–diák kapcsolat kialakulása az osztályfőnök egyéniségének, nevelői képzettségének és beállítottságának a függvénye. A légkör megszabja a pedagógiai munka *hatásfokát*. Más nevelőhatást kelt az az osztályfőnök, aki „csendes, megnyerő egyéniség”, mint az, aki „hamar ideges lett, a legkisebb rendetlenségre kiabált, sértegetett”, vagy az, aki „zsarnokoskodott az osztályon”.

A fiatalok értékelik a céltudatos, tervszerű osztályfőnöki nevelőmunkát, a változatos, színvonalas osztályfőnöki órákat. „Az osztályfőnöki órára külön gonddal készült fel és minket is bevont az előkészületekbe. Egy-egy órája *igazi élmény* volt. Mindig olyan témát vetett fel, ami mindenkit érdekelt.”

A *változatos tartalmú és helyes módszereket* alkalmazó osztályfőnök óráját szeretik a tanulók. „Örömmel vártuk osztályfőnöki óráit, könyvek tartalmát beszéltük meg, önmagunk ismeretéről, a pályaválasztásról beszélgettünk, kirándultunk.” A fiatalok igényére, az osztályfőnöki órákkal kapcsolatos elvárásaira jellemző: „Csak irigyeltük azokat, akik egy jó könyvön, filmen vagy rádiós témán vitakoztak.”

A sablonos osztályfőnöki órák nem kötik le a tanulókat. „Az osztályfőnöki órák unalmas előadások voltak, végig a tanár beszélt, nem alakulhatott ki vita.” A beszélgetés, a vita a különböző témákról állandóan kicsendülő igény a válaszokban, ami teljesen érthető, mivel ezúton tisztázódnak a nézetek, formálódik a meggyőződés. Mindezekben az osztályfőnök szerepe döntő.

A nevelési gyakorlatban *elég általános a merev, unalmas*, adminisztrációval, fegyelmezővel, kérdés-felelettel, hibák feszegetésével, szemrehányásokkal, pusztá felolvasással vagy általánosságokkal eltöltött osztályfőnöki óra, amit az előjáróban közölt közömbös, negatív és részben az értékelést nem adó válaszok együttes százalékaránya jelez.

Végül: felvetődik az a kérdés a válaszok elemzése alapján, hogy mi biztosít az eredményes osztályfőnöki nevelőmunkához *szilárd nevelői tekintélyt*?

Lényegében a fentebb vázolt pozitív tulajdonságok, illetőleg negatív vonások hiánya. A tekintélyt – mint értékes emberi vonások elismerését és az interperszonális kapcsolatok egyik lényeges faktorát – eredményes osztályfőnöki munka nem nélkülözheti.

A serdülők igénylik és kritikai szemlélettel kísérik az osztályfőnök nevelőmunkáját. Súlyosan elmarasztaló, ha „nem teljesítette osztályfőnöki kötelességeit”.

A válaszok gyakran és nem alaptalanul különbséget tesznek a *tanári* (oktatói) és a *nevelői* (osztályfőnöki) irányultság között a pedagógiai munkában, amikor ilyen értékelést adnak: „jó szaktanár volt, de mint osztályfőnök gyenge”, vagy „ragyogó tanár és kiváló osztályfőnök volt”. Az ilyen megkülönböztetésekben egyszerűen fejeződik ki az a sajátos minőségű, pedagógiai többletmunka, amit a jó osztályfőnök növendékei személyiségének sokoldalú fejlesztése irányában végez.

A válaszokból egyöntetűen kicsendül az osztályfőnöki nevelőtevékenység jelentősége, mégis helytelenítik, ha túlbuzgóságból *a szaktárgyi órákat* is lefoglalja az osztályfőnöki teendő, vagy azon folytatódik az osztályfőnöki óra. De ennek ellenkezője is gyakran előfordul, egyesek az osztályfőnöki órákat a szaktárgyi anyag befejezésére fordítják.

Az osztályfőnöki nevelőmunkának vannak egyéb súlyos korlátai is, mint pl. az, ha az osztályfőnök személye *gyakran változik*. Milyen nevelőmunka végezhető így? „Csak arra emlékszem, hogy minden évben más osztályfőnököm volt. Legfeljebb a nevüket tudnám leírni, de értékelné egyiket sem tudom, és azt hiszem, nem is lehet így. Nagyon kevés idejük volt egy év alatt ilyen jellegű munkához (heti 1 óra?).” Az idézet érdekes lenne elgondolkodnia minden illetékesnek.

Az osztályfőnök nevelőmunkájában súlyos objektív tényező, korlát lehet *az osztálylétszám*. Aligha szorul különösebb bizonyításra, hogy 30-as létszámú, normál osztályokban a nevelőmunka (és az oktatás) adottságai és lehetőségei összehasonlíthatatlanul kedvezőbbek, mint a 40–50-es létszámú osztály osztályfőnökéé.

Milyen *pedagógiai következtetések* vonhatók le az elmondottakból?

A „Milyen volt osztályfőnöke?” és a „Ha én osztályfőnök lennék.” kérdésekre adott válaszok számunkra, akik az osztályfőnöki nevelőmunkára előkészítjük hallgatóinkat és a már iskolában működő pedagógusok számára egyaránt *tanulások* és *hasznosak* lehetnek.

Számunkra annyiban, hogy a *nevelői látás, szemlélet, gondolkodás*, a pedagógiai tudatosság és megfontoltság fejlesztését elősegítik, egyúttal a jövőbeni osztályfőnöki nevelőmunkához *ösztönzést* nyújtottak.

A válaszok feltárják a különböző osztályfőnöki személyiségek nevelési gyakorlatában rejlő számos pozitívumot és negatívumot, ami az osztályfőnöki nevelőmunka *színvonalának emeléséhez* segíthet.

A válaszokból kicsendül a mai serdülők, fiatalok igénye, a nevelői személyiséggel szemben tanúsított elvárása. A tudományos-technikai forradalom, a gazdasági-társadalmi fejlődés jelenlegi szakaszán, az automatizáció, a növekvő szabadidő, a tömegkommunikációs eszközök korában *a családok és az ifjúság új helyzetére érzékeny reagálással* lehet csak eredményes, osztályfőnöki nevelőmunkát végezni.

Az osztályfőnöki munka *felelősségteljes, sajátos minőségű és jelentékeny pedagógiai többletmunka*, amelyet – nagyobb eredményessége és határfoka érdekében – a jelenleginél sokkal nagyobb anyagi és erkölcsi támogatásban kellene részesíteni iskolai és felsőbb szinten egyaránt.